

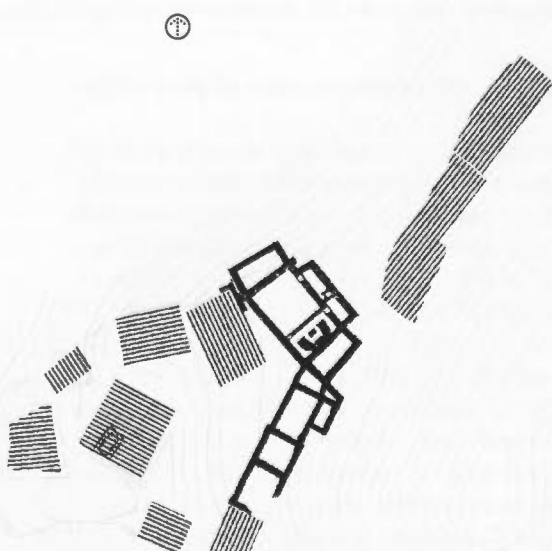

Arheološko najdišče Ajdna

ESH 564

kraj	Potoki pri Žirovnici
časovna opredelitev	6. stol.
čas obnove	od leta 1981
odgovorni konservator	Milan Sagadin in sloidelavci Ivan Bogovčič, Jernej Hudolin, Franc Vardjan
ogled	Dostop je iz vasi Potoki ali iz doline Završnice.

Naselbinska slika naših krajev v pozni antiki se je v primerjavi z obdobjem visoke antike radikalno spremenila. Tako kot v prazgodovini so postale privlačne za naselitev predvsem višinske, naravno dobro zavarovane lokacije, medtem ko so naselbine v nižinah vse bolj stagnirale in propadale. V ozadju vseh teh drastičnih sprememb je bila huda kriza rimskega imperija, ki se je stopnjevala že vse od državljanskih vojn v 3. stoletju. Kratki obdobji konsolidacije, ki sta ju predstavljali vladavini Dioklecijana (284–305) in Konstantina (306–337) procesa razpada države nista mogla ustaviti. Če se omejimo le na vojaške spopade, ki neposredno zadevajo naše kraje, je treba po nasledstvenih vojnah med Konstantinovimi sinovi omeniti najprej vojno

▲ Tloris naselbine (merilo 1mm=1m).

◀ Zaponka v obliki ptice, 5. – 6. stoletje. ...»Prebivalstvo, ki je bilo prepuščeno samo sebi, je bežalo v odročne, težko dostopne kraje...«

med Konstancijem in Magnencijem (351 in 352), vdor Vzhodnih Gotov (380), bitko med Teodozijem in Evgenijem pri Ajdovščini (394), vpade Zahodnih Gotov okrog leta 410 in vdor Hunov 451/452. Vladavina Vzhodnih Gotov v začetku 6. stoletja je za kratek čas umirila razmere, zaključile pa so jo bizantinsko - gotske vojne, ki so k nam prinesle novega gospodarja - Langobarde. Tudi njihova vladavina, ki se je končala 568, je bila razmeroma mirna, sledil pa ji je nov val pustošenja ob naseljevanju Slovanov. Prebivalstvo, ki je bilo prepuščeno samo

Arheološka izkopavanja leta 1996. ...»Intenzivno ukvarjanje z naselbinami tega obdobja je odkrilo izjemen obseg sprememb v poselitveni sliki jugovzhodnega alpskega prostora...«

sebi, je bežalo v odročne, težko dostopne kraje, ali pa se selilo v Istro in Italijo.

Intenzivno ukvarjanje z naselbinami tega obdobja v zadnjih 30 letih je odkrilo izjemen obseg sprememb v poselitveni sliki jugovzhodnega alpskega prostora. Samo v Sloveniji je znanih že prek 50 poznoantičnih višinskih naselij, njihovo število pa še raste. Večinoma gre za zidane, utrjene naselbine, poseljene v več fazah - kakor so pač politične razmere sprožale nove in nove valove beguncev iz ravninskih naselij. Poznamo pa tudi zgolj začasna pribežališča, brez zidanih objektov. Lokacije, na katerih so nastale, imajo navadno že tudi starejše, večidel prazgodovinske naselitvene sledove. Med vsemi naselbinami tega časa pa ima najmarkantnejšo in najvišjo lego Ajdna nad Potoki (1048 m). S svojo izpostavljenostjo izjemno nazorno ponazarja vso ekstremnost bivalnih pogojev takratnih prebivalcev - kar pa nam seveda omogoča tudi oceno bivalnih pogojev v dolinah. Zahteva po varnosti je očitno prevladala nad vsemi drugimi. Ajdna kaže vrsto značilnosti, skupnih vsem tovrstnim naselbinam. Dovolj tipičen je že njen urbanizem. Osrednje mesto (na srednji naselbinski terasi) namreč tudi tu zavzema starokrščanska cerkvena stavba. To je značilen zunanji odraz pomena, ki ga je zaradi razpada vseh državnih civilnih struktur v pozni an-

tiki zavzela krščanska cerkev. Pomanjkanje prostora in iznajdljivo prilagajanje terenski konfiguraciji, ki ju opazamo po vseh teh naselbinah, sta spričo ekstremne lege še toliko bolj opazna na Ajdni, zaradi česar velja za »*pars pro toto*«. Naselbina je razprostrta na treh večjih naselbinskih terasah, na katerih se v konfiguraciji terena lahko razbere od 20 do 25 objektov. Kaže, da so najstarejši ostanki poselitve skoncentrirani na spodnji terasi - gre za nekaj posameznih najdb iz 1. in 2. stoletja, ena pa sodi še v prazgodovino. Objekti 5. in 6. stoletja se tu

Prezentirani ostanki starokrščanske cerkve. ...»Cerkve pa je prezentirana do take stopnje, da lahko spet služi prvotnemu namenu...«

razvrščajo okrog večje osrednje stavbe, v kateri je tudi vodna cisterna. Tudi ta element je značilnost mnogih tovrstnih naselbin in ilustracija bivalnih pogojev v njih. Osrednja stavba srednje terase je - kot rečeno - cerkev, zgornja terasa pa je ozka in dolga, na njej je opaziti le dolg niz manjših objektov, ki ga na severni strani po vsej verjetnosti zaključujejo ostanki druge vodne cisterne. Dolgi, povezani nizi majhnih bivalnih objektov so tudi ena od značilnosti podobnih naselij in nakazujejo vračanje k urbanizmu prazgodovinskih naselij (npr. Most na Soči). Zanimivo arheološko vsebino Ajdne dopolnjuje še izjemen gorski ambient, zaradi katerega je bil hrib razglašen za naravni spomenik.

Sistematične strokovne arheološke raziskave so se začele leta 1976, ko je prve sonde zastavil Andrej Valič iz Gorenjskega muzeja v Kranju. Že v prvem letu je bila delno odkrita starokrščanska cerkev, ki je bila nato v več kampanijah izkopana leta 1983 - potem ko je bila v okviru konservatorskih del izkopana še vhodna lopa. Poleg cerkve je bilo doslej v celoti izkopanih še 5 bivalnih objektov, delno pa še dva.

Osrednji objekt naselbine je starokrščanska cerkev. Sodi k tipu oglejske arhitekture, ki je bil v 5. in 6. stoletju razširjen na celotnem področju, ki je cerkveno - organizacijsko pripadalo

oglejskemu patriarhatu. Gre za stavbo preprostega pravokotnega tlorisa, ki je na tretjini razdeljena s stopnico na višji, vzhodni del (prezbiterij), namenjen duhovščini, ter na nižji, zahodni del (ladjo) za vernike. Pred vhodom je prizidana vhodna lopa. V prezbiteriju je ob vzhodni zid prislonjena polkrožna zidana klop za duhovnike, v sredini je poudarjen prestol za voditelja bogoslužja. Pred klopjo je zidan oltar, v katerem je še dobro ohranjena odprtina za relikviarij. Raziskave in konservatorska dela so odkrila, da je cerkev v sedanji podobi nastala v dveh oziroma treh gradbenih fazah. Prva stavba, ki je imela na zahodu prizidano vhodno lopo, je bila v neki večji katastrofi domala uničena. V drugi fazi, ki je bila pozidana z nekoliko tanjšimi zidovi, so vhodno lopo na zahodu opustili, zazidali glavni vhod v osi cerkve, na severni strani pa prizidali stranski prostor, skozi katerega so speljali vhod. Prostor je bil predeljen v dva dela, prehod med njima pa je bil v tretji fazi zazidan. Drugo fazo gradnje lahko datiramo na podlagi osrednjega groba, vkopane ga tik za zazidanim vhodom, v 1. polovico 6. stoletja. V sami cerkvi, njeni vhodni lopi na zahodni strani in obeh stranskih prostorih na severu je bilo odkritih 11 grobov. To so seveda le t.i. privilegirani pokopi in ne grobišče celotne naselbine, ki še ni odkrito. Dve poznoantični gradbeni fazi sta razvidni tudi pri bivalnih objektih juv od cerkve in na spodnji naselbinski terasi. Drobne najdbe kažejo, da se je prebivalstvo ukvarjalo tako s poljedelstvom kot z živinorejo, zelo intenzivno pa tudi z železarstvom. Naselbina je še ohranjala trgovske stike s sredozemskim prostorom (uvoz vina in olja).

Konservacija in prezentacija objektov na Ajdnu sta bili zaradi izpostavljene lege in ostre gorske klime še posebej težavni. Sprva je sploh prevladovalo mnenje, da bi izkopane arhitekturne ostanke preprosto zopet zasuli. Strokovna komisija, ki spremlja ta dela, je kot osnovno izhodišče zahtevala, da se prezentirane objekte prekrije z okolju prilagojeno streho, pri sanaciji zidov pa je bilo treba v največji meri ohranjati avtentičnost. Ker številni podatki, npr. o prvotni višini zidov, okenskih odprtinah, arhitekturnih detajlih itd., niso ohranjeni, smo se morali omejiti le na konservacijo in prezentacijo obstoječega. Zaradi razmeroma dobre ohranjenosti pa so objekti s svojo funkcijo vendarle razumljivi in celo uporabni. Pred začetkom konservertorskih del na terenu so bile najprej opravljene fizikalne in kemijske analize starega veziva, na podlagi katerih smo nato v okolici izbrali najustreznejši peskokop. Na lokaciji smo nato zgradili poskusni zid, kjer smo uporabili različne vrste veziva. Po enoletnem opazovanju smo se odločili, da morajo biti zidovi v svoji sredini utrjeni z betonom, na zidnih frontah pa je treba uporabljati t.i. podaljšano malto. Zidovi poznoantičnih objektov so bili nato na novo temeljeni, zaradi preprečevanja vlažnosti in posledično tudi zmrzali pa je bila obnje položena drenaža. Bolje vidne ali bolje ohranjene fronte zidov so bile nato globinsko očiščene z vodnimi curki, reže med kamenjem pa ponovno zapolnjene z novim vezivom. Manj vidne zidne fronte smo prerisali na folijo v merilu 1:1, nato pa razstavili in s sredice zidu

očistili humus, korenine in razpadlo vezivo. Vidni del zidu smo nato ponovno sestavili, tako da je vsak kamen prišel na svoje prvotno mesto - natanko po risbi. Sredica zidu je bila zapolnjena z betonom, vanj pa vgrajene horizontalne in vertikalne vezi, povezane z vezmi v temeljih. Zidna krona je bila nekoliko nadgrajena (s tem smo preprečili luščenje kamnov iz originalnih delov zidu), v ta dodani del pa smo vgradili kovinske nosilce za streho, povezane med seboj z vezmi. Konstrukcija strehe je preračunana na ekstremne podnebne pogoje, z materiali (skodle) se skuša prilagajati okolju in delovati kot samostojen, dodani del stavbe, ne pa kot rekonstrukcija prvotne strehe, ki ni poznana. Tlak v cerkvi je obnovljen v skladu z ugotovljeno prvotno tehnologijo, duhovniška klop in oltar pa sta bila le očiščena in utrjena z novim vezivom. Vsi posegi so bili torej opravljeni v skladu z osnovnim izhodiščem: ob čim doslednejšem ohranjanju avtentičnega zagotoviti čim večjo trdnost.

Vsi doslej prezentirani objekti na Ajdni so bili sanirani z opisano metodo. To pa je bilo treba dopolniti oz. spremeniti pri sanaciji objekta s cisterno na spodnji terasi. Stavba namreč stoji neposredno na nekem starejšem objektu, poleg tega pa je v njen ju vogal vgrajena vodna cisterna, zato razstavljanje zidov ni bilo mogoče. Odločili smo se za globinsko izpiranje sredice zidov prek injektirnih nastavkov ter za končno utrjevanje z injektiranjem ustreznega veziva. Sanacija še traja.

Na Ajdni so doslej poleg cerkve s prizidki prezentirani še trije bivalni objekti. Vsi so prekriti in trenutno služijo za zavetje obiskovalcem. Cerkev pa je prezentirana do take stopnje, da lahko spet služi prvotnemu namenu. Lahko rečemo, da so jo ljudje posvojili in vsako leto tu vsaj dvakrat opravljajo bogoslužje, ki je postalo že tradicionalno. V vhodni lopi cerkve je na šestih panojih prikazana tudi zgodovina naselbine, njenega odkrivanja in konservatorskih del. Tudi za opremo drugih objektov in naselbine v celoti so načrti že izdelani in strokovna komisija jih je tudi potrdila. Glede na odločitev komisije, da bi izkopavanje celotne naselbine nepopravljivo uničilo izjemen naravni ambient na Ajdni, smo sklenili, da raziskave na tej srednji terasi ustavimo. Konservatorska dela trenutno potekajo na spodnji naselbinski terasi, kjer bo treba okolico objekta s cisterno še arheološko raziskati. Izkopavanja ne bodo segla povsem do roba terase, ker bi s tem prizadeli gozdni rob in povzročili erozijo.

MILAN SAGADIN

Literatura

MILAN SAGADIN, *Ajdna nad Potoki*, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, 190, Ljubljana 1997.